

Posudok na doktorskú dizertačnú prácu Mareka Halbicha:

„Tarahumarové v sverozápadním Mexiku: od jeskyní k ejidu.“

Ako už názov napovedá, doktorand Halbich si predsavzal napísať rozsiahlu monografiu Tarahumárov, čomu zodpovedá neobvyklý rozsah, ale predovšetkým šírka jeho záberu. Hneď na úvod je preto na mieste otázka, či je vôbec potrebné podávať takto široko koncipovanú prácu ako dizertačnú, keď len prvých sto strán sa dá charakterizovať ako historický úvod do problematiky. Nech už sú autorove dôvody akékoľvek, práci vo forme dizertácie by podľa môjho názoru prospelo zostručnenie, teda zredukovanie I. časti na nevyhnutné historické fakty s odkazom na možnosť vyhľadania dát encyklopedického charakteru v príslušnej literatúre. Dôraz by som položil na teoretické koncepty v II. časti a ich aplikáciu na výsledky terénneho výskumu v III. časti. Práve v úvode typu II. časti a jadre práce v III. časti vidím skutočnú kvalitu a nepochybný prínos tejto dizertačnej práce.

Tým nechcem znevážiť rozsiahle historické bádanie, ktoré autor absolvoval naprieč históriou Tarahumárov, ich objavovania, geografie, prvých správ a podobne. Len tieto dlhé časti patria skôr do budúcej monografie Tarahumárov, ak sa autor odhodlá takú spracovať, než do dizertácie, ktorá by mala byť podľa môjho názoru špecializovanejšia a riešiť konkrétny problém.

V historickej časti sa miestami autor vkladá do diskusií z polovice 20. storočia, ktoré boli ovplyvnené difuzionizmom bez toho, aby sa voči jeho tézám kriticky vymedzil. Skôr sa necháva strhnúť historickým pátraním po „skutočnom pôvode“, „pravlasti“, „pramigráciách“ a podobne. V tomto vidím istú slabosť historickej časti práce.

Za trochu zbytočné pokladám diskusie okolo hudobného luku, zvlášť použitím spojení typu: „je ťažké určiť zďal-li je prehispánskeho pôvodu“ (str. 33). Myslím, že jeho africký pôvod bol dostatočne preukázaný, taktiež jestvuje dostatok dôkazov, že strunové nástroje neboli Indiánom v oboch Amerikách známe pred príchodom Španielov.

Podobne zvláštne pôsobí pátranie po pôvode tabaku medzi Tarahumármi a je otázne prečo hľadá autor fantastické spojenie s Karibikom (s.84-85), keď táto kultúrna rastlina bola rozšírená hlboko v predkolumbovskom období na obrovskej ploche oboch Amerík a jej presah na severozápad Mexika je rovnako ťažko vystopovateľný ako rozšírenie kukurice, tekvice alebo fazule.

Do tejto kategórie patrí aj pátranie po prechode proto-Aztékov cez Sierru Tarahumara (s. 87 a 106), jednak preto, že relevantné teórie nevidia ich pravlasť tak ďaleko na severe

(nepodloženými nápadmi Clavijera z 18. storočia sa už skutočne nikto nezaobrá) a jednak preto, že koncepcia Aztlánu je preukázateľne mytologická a vytvorená po usadení v Tenochtitláne – (Aztlán sa totiž nápadne podobal na Tenochtitlán uprostred jazera Tezcoco, ibaže bol dislokovaný v nebi).

K poznáme na str. 24, dodávam, že Chichimékovia nie je len pejoratívum, v aztéckej poézii sa tak často obdivne označujú statoční bojovníci.

- Toltékov autor na str. 217 mylne uvádza medzi národy, ktoré Aztékovia ovládli alebo sa s nimi zmiešali. Medzi pádom Tuly a rozkvetom aztéckeho impéria však uplynulo niekoľko storočí, a hoci v mýtickej rovine sa Aztékovia k ich odkazu hlásili, reálne sa s nimi nemohli kontaktovať.

V rámci prvej časti a miestami aj neskôr doktorand často koketuje s rôznymi etymológiami, etymologizáciami, s toponomastikou atď. Nie je však isté, či je táto lingvistická fascinácia aj podložená adekvátnymi znalosťami. Nejasná pre mňa zostala schopnosť autora komunikovať v rarámuri, ktorú síce miestami naznačuje, ale v úvode zreteľne nedefinuje. Od tejto schopnosti potom závisí adekvátnosť, kvalita a hodnota mnohých informácií. Osobne sa domnievam, že by mal v každom prípade s etymológiou rarámuri zaobchádzať, zvlášť pri svojich zovšeobecňujúcich interpretáciách, opatrnejšie, alebo sa jej celkom vyhýbať. Napokon to nezodpovedá ani zameraniu jeho práce.

Vyhol by som sa aj úvahám typu odvodenia výrazu pochteca z rarámuri (pochima – skákať, str. 22) a ďalším podobným špekuláciám, na ktoré doktorand nie je odkázaný.

Celkovo ho k mnohým siahodlnejším záverom vedie „krátky rozhovor“ ako napr. na str. 46, pozorovanie cedúľ pre turistov a iné len málo transparentné fenomény. Všetky tieto snahy chápem ako doktorandove inak chválihodné nadšenie pre samotný predmet bádania, ktoré je však spojené s úporným úsilím o heuristiku aj v oblastiach, kde by mal vlastnú kompetenciu vnímať o niečo kritickejšie.

Toľko ku kritike historickej časti, ktorá je inak veľmi hodnotným prehľadom bádania a prístupov ku skúmanej problematike.

Ešte než sa dostaneme k samotnému jadrú práce (napriek všetkému, historickú časť chápem stále len ako pomerne rozsiahly úvod) musím uviesť, že v takpovediac technickom prevedení práce mi prekážalo niekoľko detailov:

- Autor používa pre skupinu Yoreme názov Mayové ako preklad zo šp. Mayos. Domnievam sa, že mal zvoliť iný názov, pretože český výraz Mayové splyva s identickým označením Mayové pre hlavných nositeľov klasickej a poklasickej

kultúry na juhu Mezoameriky (v práci sa oba pojmy ocitli aj na jednej strane napr.s. 52). Napokon v španielčine je diferencia Mayos – Mayas zrejma. Osobne by som prekladal Mayoové, Maiové, alebo ponechal Yoreme (Mayos).

- Autor používa pomerne nejasne označenia letopočtov. Skratka p.K., môže rovnako dobre znamenať „pred Kristom“ i „po Kristu“. Napr. na str. 19 je údaj 3000 p. K., jasný, keďže prirodzene dedukujeme, že ide o obdobie pred Kristom, ale už v poznámke na tej istej strane sa pohybujeme v stovkách rokov, a tam, ako aj inde v texte, to jasné byť nemusí.
- Termín „kachina kult“ (str. 39-40), v orig. „koko“ má v češtine zavedený preklad a skloňuje sa ako kačiny, kult kačín a pod.
- Nerozumiem rozdielnemu zapisovaniu Tseltal a Tzotzil, ide v oboch prípadoch o identické „Tz“ a aj všeobecne v odbornej literatúre, či tzeltalských slovníkoch sa štandardne používa „Tz“, Tzeltal, tzeltalský.
- Autor uvádza celé mená informátorov, ak nejde o pseudonymá (v úvode som na takúto poznámku nenarazil), radil by som mu ich z etických dôvodov pozmeniť.
- Hoci som cudzinec, mám veľký zmysel pre pôvaby českého jazyka. Aj preto ma trochu mrzí, že si doktorand potrpí na ohromujúce množstvo cudzích slov, zvlášť ak väčšina z nich má aj český ekvivalent.

Jadro práce začína teoretickým objasnením a vymedzením etnicity, indigenizmu a akulturácie v II. časti. Tu doktorand plne preukazuje svoju kompetenciu, schopnosť brilantne teoreticky uvažovať, formulovať myšlienky, modifikovať a kriticky sa vyrovnávať s jestvujúcimi teoretickými koncepciami. Túto časť pokladám celkovo za vynikajúcu. Súčasne sa domnievam, že napriek záľube v histórii bádania, až tu doktorand ukázal svoje silnejšie stránky.

Čo sa týka III. časti spojenej s jeho etnografickým výskumom, nie je mi celkom jasný celkový charakter jeho terénneho výskumu, ktorý na str. 6. označuje ako stacionárny. Jeho dĺžka (prvé dva razy vyjadrená v týždňoch) a posledný, tretí raz obdobím troch mesiacov, mi pripadá na tento typ výskumu nedostatočná. Zvlášť, ak udáva pomerne rozsiahle oblasti, ktoré mapoval. Otázna je potom v prvom rade jeho „stacionárnosť“. Nijako tým však nechcem spochybniť výsledky výskumu, iba jeho typologické zaradenie.

III. časť dizertačnej práce je celkovo podľa môjho názoru najvydarenejšia a veľmi inšpiratívna. Čo osobne pokladám za najcennejšie, sú kapitoly III. 7.1. a III. 7.1.1. týkajúce sa ejida a rituálneho compadrazga a kapitolu III. 8 týkajúce sa CCC (close corporate

community). Tu doktorand brilantne rozvinul svoje schopnosti aplikovať existujúce teoretické koncepty na konkrétny materiál z terénu, tvorivo ich rozvinúť a vyťažiť z nich všeobecnejšie teoretické závery. Žiaľ, táto schopnosť nebýva u etnológov celkom samozrejmá, preto ju oceňujem tým viac.

K tejto časti mám ešte pár všeobecnejších poznámok:

V kapitole venujúcej sa demografii by som obozretnejšie narábal s ciframi, zvlášť s oficiálnym cenzom v Mexiku, ktorý je notoricky nespoľahlivý. Hlavným problémom sú sklony samotných domorodých populácií udávať počty podľa hláv rodín, ženy a deti nepočítajú vôbec. Druhým problémom sú brigádnici sčítania ľudu, ktorí si v odľahlých teritóriách uľahčujú prácu dopytovaním sa práve domorodých autorít na počty obyvateľov v osade či dedine – z vyššie uvedených dôvodov dostanú obvykle skreslený údaj, s ktorým sa uspokojia, alebo si ho kvôli ušetreniu námahy a prostriedkov sami vymyslia či „odhadnú“. Oficiálny cenzus aj tak z nepochopiteľných dôvodov nepočíta deti do 5 rokov a nemá celkom jasné kritériá ako rozlišovať monolingválnu populáciu od bilingválnej. Výsledkom je prakticky vždy skreslený počet, a to smerom nadol. V skutočnosti, aj podľa mojich osobných skúseností a fyzického prepočítania, sa oficiálne čísla musia posúvať smerom hore minimálne o + 20%, ale často ide aj o +200%, či +300%, a to už ani nemožno nazvať štatistickou odchylkou.

V historických i topografických častiach práce absentujú mapy. Domnievam sa, že v tomto prípade čitateľ nijako nemôže udržiavať sled autorových myšlienok a zložitú argumentáciu, bez mapového podkladu.

Osobne ma zaujala úloha a význam mennonitov pre celý región, ale to by bola len otázka do diskusie, mimo hlavné ťažisko práce.

Ďalej si dovoľím len doplňujúcu poznámku k poznámke 606 na str. 233, totiž yukatécky hetzmek, identický s lakandónskym mekchur má pri „rozťahnutí nôh“ dieťať a aj konotácie so sexualitou a plodnosťou. Domorodé interpretácie o dobrom chodení a behaní sú eufemistické.

Doktorandove teoretické konzekvencie rituálneho compadrazga oceňujem aj ako dlhoročný padrino v istej lacandónskej komunite, kde nesiem ťarchu starosti o svoju ahijadu, berúc s uspokojením na vedomie, že som vedľa Romayna Wheelera ďalším príkladom vertikálneho, interetnického a interskupinového fiktívneho príbuzenstva. Bez irónie pokladám túto časť dizertácie za jednu z najlepších v celej práci, vrátane záverov o interetnickom compadrazgu na str. 250.

Až tak skepticky by som však nevidel ukončenie vzťahov compadrazga s príchodom nových nekatolíckych denominácii (str. 248). Ako príklad vidím opäť sám seba, keď som osobne v compadrazgu s lacandónskou rodinou, ktorá sa hlási k adventistom siedmeho dňa, rituál iniciácie dieťaťa a získania padrina – mekchur, však mal všetky predkolumbovské charakteristiky, vrátane formy, pričom názvoslovie a typ vzťahu, ktorý po obrade vznikol, je zjavne katolíckeho pôvodu. Trojité náboženské prepojenie však nijako nezmenšilo sociálne funkcie týchto sietí, ktoré približne zodpovedajú doktorandovým záverom.

Osobitne oceňujem charakteristiku „closed corporate socio-religious community“ (str. 265), ktorá je podľa môjho názoru funkčná. Za skvelý výsledok tiež pokladám doktorandovu štúdiu o adaptovaní charakteristík CCPC na podmienky tarahumárskeho ejida.

Za provokatívnu, no nie celkom zodpovedanú problematiku by som videl otázku komunit vo vnútri ejida – a ich označovanie ako otra nación (289). Aj tu by bolo azda vhodné teoretické zdôvodnenie na základe modelov a nástrojov uvedených v II. kapitole. Tiež by ma podrobnejšie zaujímalo Coyachique, ktoré zrejme vykazuje vyhranenejšie rysy vo viacerých skúmaných oblastiach. Zaujímavá by bola tiež komparácia Kirare s Munerachi, ale to je skôr len námet na ďalší výskum.

Celkovo vzaté, tieto časti pokladám pri celkovom hodnotení dizertačnej práce za nosné, a domnievam sa, že boli zvládnuté výborne.

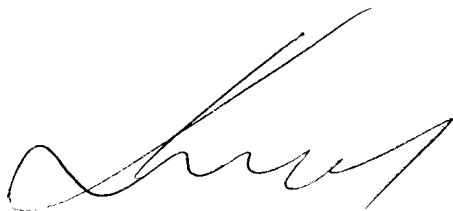
Trochu ma sklamala časť poslednej kapitoly o suwí. Čakal som zreteľnejšiu analýzu sociálnych konotácií pitia tohto nápoja a rituálneho alkoholizmu všeobecne. Hlbšie teoretické uchopenie a analýzy chýbali zvlášť pri toľkých poukazoch na to, že ide o kľúčový prvok identity a sociálneho správania Tarahumárov. V mnohom mi to pripomenulo nápoj balché a funkciu, ktorú plnil na Yukatáne a dodnes ešte plní u niekoľkých lacandónskych komunit. Záver kapitoly je prinajmenšom diskutabilný. Ak som správne porozumel, jednou z charakteristík RR je adaptácia, ktorá sa vyhýba narušeniu prírodnej rovnováhy. Toto uvádza doktorand v súvislostiach vyčerpania zvyšovania možností pestovania kukurice na suwí a príchodu protestantských skupín, ktorých noví prívrženci prestávajú piť suwí. Teda skrytou príčinou konverzií by mala byť adaptačná stratégia komunity, čo sa mi nezdá pravdepodobné, hoci oceňujem ďalší pokus o aplikovanie teoretického konceptu. Práve u Lacandóncov, ako RR komunity totiž už došlo k takmer identickému scenáru v súvislosti s nápojom balché a rituálnym alkoholizmom, ktorí tvorí takisto chrbticu ich identity. Ich konverzie však nijako nemohli súvisieť s vyčerpaním kôry stromu balché. Dôvody tam, a predpokladám aj u Tarahumárov, budú podobné. Hojné pitie alkoholu prerastajúce vo väčšine prípadov do rôznych štádií alkoholizmu postupne zasahovalo zásadným spôsobom do fungovania

nukleárných rodín, ktoré pod akulturačným tlakom (vzory z TV prenesené do okolitých protestantských komunít) videli mimo vlastnej komunity harmonické spolužitie rodín a tiež ich ekonomicky oveľa výhodnejšie hospodárenie – to všetko podmienené zrieknutím sa opijania. Jeho zárukou je v tomto tradičnom prostredí podľa mojich výskumov iba konverzia - spravidla iniciovaná zo strany žien, po niektorom z manželových povážlivých alkoholických excesov. Pri konverziách tu obsah novej viery nezohráva prakticky nijakú úlohu, prijímaná je kvôli jej anti-alkoholickej doktríne, a s ňou spojeným sociálnym a ekonomickým efektom. V každom prípade by bolo zaujímavé túto kapitolu ešte dopracovať.

Odhliadnuc od niektorých menších výhrad, ktoré sa v prevažnej miere týkajú úvodnej časti, v podstatných častiach kritiky tu išlo iba o drobné odporúčenia a námety do diskusie. Domnievam sa, že dizertačná práca Mareka Halbicha preukazuje dostatočne jeho spôsobilosť na vedeckú prácu. Doktorand sa vyznačuje prirodzenou kreativitou, kritickým myslením a teoretickým uvažovaním, ktoré je schopné praktických aplikácií. Zvážiac tieto jeho vlastnosti a hodnotu dizertačnej práce, ktorú napísal, odporúčam prácu k obhajobe a po jej úspešnom obhájení mu odporúčam udeliť vedecko-akademický titul PhD.

V Bratislave

31. mája. 2007



Doc. Milan Kováč, PhD.